

PROFESORU VIKTORU ŽMEGAČU

I.

Nije nimalo jednostavna zadaća pisati *in memoriam* profesoru, germanistu, znanstveniku, muzikologu i svestranom *homo universalisu* Viktoru Žmegaču, bilo bi daleko ugodnije odagnati tu zadaću od sebe, poput hladnoće što je svojom neumitnošću prekinula topli srpanjski dan nakon vijesti da je profesor preminuo. No ta zadaća ipak postaje lakšom, premda bez pretenzija za obuhvatnošću prikaza fascinantne intelektualne biografije profesora Žmegača, ako se zadržim na njegovu zvanju profesora, shvaćenom u njegovu izvornom značenju kao poziv i zvanje, profesora kao proučavatelja i poučavatelja znanja jer je kao profesor i prenositelj znanja svojim predavanjima i tekstovima, kao i svojim cjelokupnim djelovanjem obilježio instituciju kojoj i sama pripadam, postavivši silnice djelovanja u dugome razdoblju od sredine 20. stoljeća pa sve do svojeg umirovljenja kao znanstvenik koji se suvereno kretao između dvaju jezika i crpio svoje stilsko i izražajno bogatstvo iz obaju. To se doba proteže od njegova prvog mjesta kao lektora na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1957. godine, gdje je nakon obrane disertacije 1959. (objavljene iste godine na njemačkom jeziku pod naslovom *Die Musik im Schaffen Thomas Manns*, 1959) od 1960. započeo svoju nastavničku djelatnost, koja je potrajala sve do prijelaza u novo stoljeće 2000. godine i njegova umirovljenja. Stoga ću se ograničiti uglavnom na njegova književnoznanstvena i germanistička težišta kao isječak iz iznimno obuhvatne znanstvene djelatnosti istodobno ukotvljene u dva jezika i dvije kulture. Uz to valja podsjetiti na ulogu i iznimno bogato djelovanje profesora Žmegača u časopisnoj produkciji, ponajprije u *Umjetnosti riječi*, znanstvenom časopisu u kojem je surađivao gotovo od njegova osnutka davne 1957. godine, nakon što ga je zasnovao njegov mentor i nestor zagrebačke germanistike Zdenko Škreb uz Ivu Frangeša i Aleksandra Flakera. Potom je Žmegač već 1958. u *Umjetnosti riječi. Časopisu za znanost o književnosti* objavio svoj prvi članak pod naslovom “Opažanja o strukturi suvremenog romana”, članak kojim je najavio svoju preokupaciju odnosom romana i zbilje, tj. dvjema važnim temama koje će obilježiti njegov znanstveni opus, kao i svoj metodološki zaokret prema proučavanju suvremenosti u književnom tekstu sa širenjem granica znanosti o književnosti od kanoniziranih tekstova do proučavanja eratičnih prozih oblika i suvremene književne produkcije.

II.

Znanstvena djelatnost profesora Žmegača na Odsjeku za germanistiku neodvojiva je od njegove predavačke djelatnosti, a njegova predavanja onima koji ih nisu imali prilike pohađati valja zamisliti u prvotnom smislu riječi kao pre-davanje predmeta i struke sljedećim generacijama, i to kao zaokruženu, dobro strukturiranu i krajnje promišljenu cjelinu u svakom njezinu segmentu. Zbog toga bi se davne bilješke s njegovih predavanja, često prenošene s koljena na koljeno, mogle tiskati bez mnogo izmjena, što je u skladu s njemačkim terminom za predavanje *Vorlesung*, odnosno usmeno iznošenje prethodno formuliranih teza, razjašnjenje temeljnih pojmova i pregled predmeta, no dok profesori na sveučilištima njemačkoga govornog područja doista često čitaju svoja prethodno pripremljena predavanja, profesor Žmegač govorio je slobodno, svojom jasnom dikcijom i uspravnim stavom ispunjavajući prostor i ne gubeći nit vodilju. Tako njegovi studenti dobro pamte ključne pojmove njegovih ciklički zasnovanih predavanja iz povijesti njemačke književnosti, poput makroepohe modernizma, glavnoga periodizacijskog načela u iznimno utjecajnoj šesterotomnoj *Povijesti njemačke književnosti (Geschichte der deutschen Literatur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart, 1978–1984)* koju je s grupom suradnika objavio u nakladi Athenäuma, a 1991. godine prevedena je na talijanski jezik, ili pak pojma stilskog pluralizma o kojemu je najviše pisao u svojoj knjizi *Težišta moderizma. Od Baudelairea do ekspresionizma* iz 1986. godine, kao i u svojim studijama o književnosti hrvatske moderne objavljenima 1997. godine pod naslovom *Duh impresionizma*. Jednako se tako radilo o pre-davanju sebe svojoj struci i unošenju vlastita intelektualnog i znanstvenog zanosu u sam predavački čin, koji je izvodio bez ikakvih pomagala, u pravilu tek s knjigom autora ili izdanjem o kojem je bilo riječi u ruci (nezaboravne su antologija Kurta Pinthusa *Menschheitsdämmerung* ili sabrane drame Gerharta Hauptmanna), predavanju koje nije bilo dijaloško prema zatravljennoj, ali često nespremnoj studentskoj publici, no bilo je dijaloško u odnosu prema autorima i njihovim idejama koji su obilježili njegov znanstveni put, od (post)hegelijanskih, lukačevskih i benjaminovskih shvaćanja do načela Frankfurtske kritičke škole, ponajprije Theodora W. Adorna. Sámno navođenje tih autora otkriva intelektualna uporišta za istraživanje komparativno shvaćene germanistike i znanosti o književnosti kao povijesti europske kulture i duha s jedne (*Geistes-*, tj. *Kulturgeschichte*) i historijskoga materijalizma društvene povijesti (*Sozialgeschichte*) s druge strane.

Oni koji su znanstveno intenzivnije surađivali s profesorom Žmegačem znaju da se dosljedno odbijao koristiti računalom, ostavši vjeran svojoj električnoj pisačkoj mašini marke Olympia sve do kraja. Po tome je bio čovjek 20. stoljeća, jedan od rijetkih preostalih *homo universalisa*, koji je svoju neutaživu žed za

znanjem i informacijama navodio kao razlog zbog kojeg je ustrajno odbijao koristiti se računalom, a posebno internetskim pretraživanjima, jer bi ga (pre)obilje mogućnosti u rijeci informacija povuklo i uvuklo u nerazmrsiv koloplet suviška, bez mogućnosti odmaka i očuvanja analitičkog pristupa kojim se inače odlikuju njegovi tekstovi. Uskraćivanje jednome mediju upućivalo ga je ipak na ostale, u prvom redu na telefon radi dogovora o primopredaji i prijepisu tekstova, te su njegovi pozivi na inače sasvim zanemaren kućni broj bili posljednji stvarni pozivi pristigli na fiksnu liniju te prilika za komentare o emisijama na Trećem programu Hrvatskoga radija, koje je pasionirano pratio, uz konkretne dogovore o susretima. Pri tome su susreti s profesorom Žmegačem uvijek vodili do pitanja o trenutnim prilikama na germanističkom hodniku Filozofskog fakulteta, s toplim pozdravima kolegicama i kolegama. Njegov posljednji znanstveni članak, pod naslovom *Kino – die 'zappelnden' Bilder*, objavljen je u siječnju 2022. godine u zborniku posvećenom profesoru Marijanu Bobincu u posebnom broju časopisa *Zagreber Germanistische Beiträge*. Taj je članak svjedočanstvo iznimne intelektualne radoznalosti i svježine, a nastao je u teškim prilikama pandemije i izoliranosti, kada su se susreti odvijali pod maskama i s distancom, no unatoč svemu ustrajao je u radu na tekstu, pregledavajući prijepis i prijelom članka, te je akribično unosio svoje korekture i veselio se zborniku, zamolivši tada da mu iz biblioteke u njegovu kabinetu na Fakultetu uz netom objavljeni zbornik donesem još i separate članka o Antunu Branku Šimiću i istraživanjima hrvatskoga ekspresionizma jer se namjeravao ponovno pozabaviti nepresušnom temom književnih veza i utjecaja. Radilo se o radovima objavljenim najprije na njemačkom jeziku u ugašenom časopisu *Die Welt der Slaven (Antun Branko Šimić als Lyriker. Ein Beitrag zur Erforschung des kroatischen Expressionismus, 3/1958)*, a potom na hrvatskom jeziku u *Umjetnosti riječi* 1958. godine, časopisu u kojem je objavio ukupno dvadesetak članaka i bio njegov glavni urednik dulje od dva desetljeća te član savjeta sve do svoje smrti.

Članci objavljeni u *Umjetnosti riječi* umnogome se podudaraju s težištima njegovih znanstvenih interesa, pa tako već početkom šezdesetih godina otvaraju temu književnih dodira s proučavanjima opusa Miroslava Krleže (od teksta "Krležijana", 2/1968. do tekstova "Krležina apokrifna drama", 3/1985. ili "Krležina dnevnička proza", 1/1988, da navedem samo neke članke koji su potom objedinjeni u monografiji *Krležini evropski obzori. Djelo u komparativnom kontekstu*, 1986), A. G. Matoša te spomenutoga A. B. Šimića ("O lirici Antuna Branka Šimića", 2/1958), uz uvođenje inovativnih tema istraživanja do tada nepriznatih žanrova poput kriminalističkog romana ili "romana detekcije" ("Pogled na roman detekcije", 1–2/1970), istraživanja koja je potaknuo Zdenko Škreb, a Žmegač ih

potom prikupio u iznimno zapaženom i često citiranom zborniku objavljenom na njemačkom jeziku *Der wohltemperierte Mord. Zur Theorie und Geschichte des Detektivromans* iz 1971. Uz radove posvećene određenim autorima (npr. "Brecht o realizmu", 1/1963) te spomenute radove o hrvatsko-njemačkim književnim dodirima ili žanrovima sredinom 70-ih godina profesor Žmegač objavljuje niz radova koji se bave metodološkim pitanjima, u prvom redu problemima odnosa književnosti i zbilje, odnosno teksta i konteksta ("Književnost i kontingencija", 1–3/1977; "Zbilja kao književni problem", 1/1981), te književne historiografije ("Problem književne povijesti", 1/1979; "Spoznajni interes historiografije književnosti", 2/1980). Ti se radovi mogu shvatiti kao dokaz znanstvenih preokupacija u određenom razdoblju s njemu svojstvenom koherentnosti metodoloških pristupa, ali i kao priprema za opsežnije monografije i prikaze. Tako se u članku "Spoznajni interes historiografije književnosti" ne osvrće samo na povijest književnosti kao na specifičnu znanstvenu djelatnost, nego polazi od posebnoga znanstvenog interesa, dakle epistemološki, upozoravajući na procesualnost procesa selekcije i na nužnost razvijanja sustavnih "razmatranja o uzrocima i modalitetima mijena u književnosti". Pri tome u osloncu na E. R. Curtiusa upotrebljava pojmove "promjene, mijena, razlika, dijakronija", odbacujući time ne samo evolucionističke nego i organicističke predodžbe o linearnom razvitku i hijerarhiji književnih oblika i vrsta. Daleko je plodniji pojam 'alteriteta' H. R. Jaussa, pojam koji ukazuje na književne konvencije i tradicije kao "kontinuitet, ponavljanje u mijeni". Tim se pojmovima udaljava od imanentnoga pristupa povijesti književnosti i od sociološkog determinizma, koji je kritizirao teoretičar drame Emil Staiger, te se poziva na teze mladoga Lukácsa i na njegovu misao da je u književnosti istinski društvena tek forma. Na temelju navedenih načela, uz uvođenje kategorije čitatelja, funkcije književnosti P. Bürgera, uloge medija i potrebe za stalnom kontekstualizacijom izvodi zadaće komunikacijski usmjerene povijesti književnosti koja svoj horizont odlučno otvara prema suvremenosti. Te teorijske postavke ne obilježavaju samo njegove važne sinteze povijesti književnosti njemačkoga govornog područja, nego i promišljanja o europskom romanu između dijakronije i sinkronije. U prepletanju idejnih nacrtaka objavljenih u časopisima i opsežnih znanstvenih publikacija valja po njezinu dometu i zahtjevima izdvojiti monografiju *Povijesna poetika romana*, objavljenu 1987. godine u Grafičkom zavodu Hrvatske, a odmah potom i u Tübingenu pod naslovom *Der europäische Roman. Geschichte seiner Poetik* 1990. godine, još prije ponovljenoga i proširenoga hrvatskog izdanja iz 1991. Potonje izdanje Žmegačeve *Povijesne poetike romana* završava poglavljem pod naslovom "Provizorij sadašnjice: obrisi postmoderne", u kojem ne raspravlja samo o pojmovima intertekstualnosti i metatekstualnosti, nego u jednakoj mjeri

piše o hermeneutičkim problemima tumačenja suvremene zbilje te o Foucaultovoj anticipativnoj dijagnozi o stalnome vraćanju književnosti samoj sebi kao o težnji da se neprestano “pomiču ili brišu granice između fikcije i zbilje” (381) vodeći u neuhvatljiv “labirint znakovlja” (391), što je dijagnoza koja po mnogočemu obilježava iskustva 21. stoljeća.

III.

Naposljedku, manje je poznata književnopravidilačka djelatnost Viktora Žmegača, premda je, među ostalim, u Matici hrvatskoj objavljeno dvojezično i po mnogočemu uzorno izdanje prepjeva pjesama Johanna Wolfganga Goethea u suradnji s profesorom Zoranom Kravarom (J. W. Goethe, *Izabrane pjesme. Ausgewählte Gedichte*, 1999) s posebno važnim uvodnikom pod naslovom “Goethe – Lirski Protej”, u kojem profesoru Žmegaču polazi za rukom da s nevjerojatnom lakoćom obuhvati nesumjerljivost i iznimnost Goetheova pjesništva, odnosno ono što je sam Goethe označavao pojmom neponderabilnosti (*Inkommensurabilität*), pri čemu je Goetheov *Izbor iz stvaralaštva* također prva Žmegačeva urednička monografija iz 1963. godine, što potvrđuje njegovo trajno zanimanje za proučavanje i diseminaciju njemačkih klasika. Ovdje bih na koncu podsjetila na pjesmu nedavno preminuloga velikog njemačkog pjesnika, autora, prevoditelja i urednika Hansa Magnusa Enzensbergera, s kojim profesor Žmegač nije dijelio samo godinu rođenja, nego – kako je slučaj htio – i godinu smrti, ali jednako tako erudiciju, intelektualnu radoznalost i neumoran duh propitivanja zbilje. Enzensbergera profesor Žmegač spominje u mnogo čitanom sveučilišnom izdanju *Povijesti njemačke književnosti*, objavljenom u suradnji sa Zdenkom Škrebom i Ljerkom Sekulić u više izdanja, i to kao autora koji je po mnogočemu obilježio poratnu književnost njemačkoga govornog područja tražeći u svojoj poeziji “dodir i sukob s društvenim totalitetom” (Žmegač, Škreb, Sekulić 2003: 389). Pjesmu pod naslovom “Sjećanje na minule godine” prepjevao je Viktor Žmegač i objavljena je u *Antologiji moderne poezije zapadnog kruga* Antuna Šoljana iz 1980. godine. Navodim samo prvu strofu Enzensbergerove trodijelne pjesme kao oproštaj i sjećanje te ujedno poziv na nove avanture čitanja i proučavanja književnih svjetova i protusvjetova: “vedro zaokupljeni ljubavlju / i poslom, bez straha / zaokupljeni svojim strahom, / mirno svojim nemiro, / bezbrižno zaokupljeni / svojim brigama / otisli smo se / letjeli smo, pristali, / još jednom nađosmo obale otvorene.”